

סוגיית "שניים שעשאוה ומסייע אין בו ממש" [שבת צ"ב, ע"ב – צ"ג, ע"א; ק"ו, ע"ב]

איתא במשנה שבת צ"ב, ע"ב: "המוציא ככר לרשות הרבים חייב. הוציאוהו שניים פטורין. לא יכול אחד להוציאו והוציאוהו שניים חייבין, ור' שמעון פוטר". ובגמרא שם מובא: "אמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה אמר אביי ואמרי לה במתניתא תנא, זה יכול וזה יכול, רבי מאיר מחייב ור' יהודה ור' שמעון פוטר. זה אינו יכול וזה אינו יכול, רבי יהודה ור' מאיר מחייבים ור' שמעון פוטר. זה יכול וזה אינו יכול דברי הכל חייב". ובגמרא צ"ג, ע"א: "אמר מר: זה יכול וזה אינו יכול דברי הכל חייב. הי מינייהו מיחייב? אמר רב חסדא: זה שיכול, דאי זה שאינו יכול מאי קא עביד. אמר ליה רב המנונא דקא [מסורת השי"ס: הא קא] מסייע בהדיה. אמר ליה מסייע אין בו ממש". ובהמשך מביאה הגמרא מקומות שמהם מוכח שמסייע אין בו ממש, ע"ש. ומבאר רשיי שם, ד"ה: "אין בו ממש": "מי שאינו אלא מסייע בדבר ואם בא לעשותו לבדו אינו יכול אין בו ממש ולא חשיב מידיי וכו'.

סוגיא דמסייע אין בו ממש מצויה גם בביצה כ"ב, ע"א ושם איתא: "אמימר שרי למכחל עינא מנכרי בשבתא. איכא דאמרי אמימר גופיה כחל עינא מנכרי בשבתא וכו'. ואמר רב המנונא כל דבר שאין בו סכנה אומר לנכרי ועושה הני מילי היכא דלא מסייע בהדיה אבל מר קא עמיץ ופתח. אמר ליה איכא רב זביד דקאי כותך ושניי ליה מסייע אין בו ממש". והנה במכות כ', ע"ב בעניין ניקף מובא: "תני קמיה דרב חסדא אחד המקיף ואחד הניקף לוקה. אמר ליה מאן דאכיל תמרי בארבילא לקי דאמר לך מני, ר' יהודה היא דאמר לאו שאין בו מעשה לוקין עליו. רבא אומר: במקיף לעצמו ודברי הכל. רב אשי אומר: במסייע ודברי הכל". ומפרש רשיי, ד"ה: "מסייע": "מזמין השערות למקיף". וכך מביא הרמב"ם להלכה בפ"ב מהלכות ע"ז ה"א: "אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושין עובדי כוכבים וכו' במה דברים אמורים, באיש המגלח, אבל איש המתגלח אינו לוקה אלא אייב סייע למגלחי".

הרמ"א באו"ח סימן שכ"ח ס"ג פוסק בשם ב"י בעניין מי שחושש בשיניו וז"ל: "מיהו מי שחושש בשינו ומצטער עליו להוציאו אומר לעכו"ם להוציאו". ומשיג על זה הטי"ז שם סק"א: "ולי צ"ע בזה דהא עכ"פ הישראל מסייע לזה במה שיוציא העכו"ם השן, ומ"ש מניקף פרק בתרא דמכות דאמרינן דחייב, ה"נ כך במה שמזמין שינו להוציאו. ואיכא להביא ראיה איפכא מפרק ב' דביצה ד' כ"ב אמימר שרי למיכחל עינא מעכו"ם בשבת ופריך ליה רב אשי שם והא קאי מסייע דבהדיא דקא עמיץ ופתח, ופירש"י דסוגר ופותח ריסי עיניו להכניס הכחל, ומשני מסייע אין בו ממש, פ"י מי שאין עושה מלאכה ממש אלא מסייע מעט כי האי ובלא"ה מתעבדא אין בו ממש. והכי איתא ג"כ בפרק המצניע דף צ"ג דמסייע אין בו ממש ואי"כ ה"נ מותר בהוצאת עכו"ם השן. אלא דקשיין הגמרות אהדדי. דכיון דמסייע אין בו ממש אין הניקף חייב מלקות דבעינן מעשה למלקות ולא ראינו

בתוספות ובפוסקים שיש חילוקים בזה ומסתמא תרוייהו הלכתא ניהו. ותו דרב אשי גופיה אמר כן בפרק המצניע וא"כ קשיא דרב אשי אדרב אשי וכו', ועל כן צריכים אנו לחלק ביניהם, דההיא דאמימר לא עביד שום מעשה דכבר עיניו הם פתוחות, אלא שהוא מסייע עמו בשעה שהוא עושה המלאכה וכיון שא"צ לו רק לסיוע בעלמא אין בו ממש, משא"כ בההיא דניקף, שקודם שמתחיל המקיף להקיף מזמין הניקף את שערו הוה כמו מתחיל במלאכה ויש בו ממש וכו' ואם כן הי"נ בזה שפותח פיו ועושה מעשה קודם לעכו"ם, כי סתם אדם פיו סגור תמיד, אלא פותחו אם רוצה לאכול או כיוצא בזה ואם כן הוה מסייע שיש בו ממש ודומה לניקף ממש ואסור וכו'... ומטעם זה כתבו בי"ד סימן קצ"ח דאשה שאירע טבילתה ביו"ט הראשון ושכחה ליטול צפורניה בערב לא תאמר לעכו"ם שתטול צפורניה ביו"ט מטעם שהיא פושטת ידיה במכוין לזה, וזה דומה לניקוף שזכרנו".

בשו"ע יו"ד סימן קצ"ח ס"ק כ"א מרחיב ה"ט"ז עוד וז"ל: "אבל בשבת ויו"ט אם אירע ששכחה ליטול הצפורניים לא תאמר לעובדת כוכבים שתחתוך לה דכיון שאין מצוה גמורה בטבילת צפורניים, דהא אפשר בניקור תחתם לחוד למה נבטל בזה שבות, דאמירה לעובד כוכבים שבות הוא. ותו דהוא חומרא דאתא לקולא, שאע"פ שהעובדת כוכבים חותכת מ"מ אותה ישראלית מסייעת לה על ידי שמטה לה את ידיה וכאילו היא עושה מלאכה זו שאסורה מדאורייתא בשבת ויו"ט וכההיא שמצינו בסימן קפ"א לענין הקפת פיאה".

יוצא לפי ה"ט"ז שיש הבדל בין מסייע למסייע:

א. מסייע דניקף והחושש בשינו וכן ההיא דאירע טבילתה ביו"ט, שבהם הסיוע בא מקודם הפעולה, סיוע כזה יש בו ממש.

ב. מסייע דביצה בעניין אממר דשרי למיכחל עינא מנכרי בשבתא, שלא בא קודם המעשה, והוא מסייע שאין בו ממש.

והנה השי"ך ב"נקודות הכסף" בשו"ע יו"ד סימן קצ"ח השיג על ה"ט"ז הנזכר וז"ל: "דמה שכתב דכיון דמסייע הוה כאילו עשה מלאכה שאסורה בשבת ויו"ט דומיא דניקף לעיל סימן קפ"א טעה בתרתי. תדא, דאפילו חתכם בכלי הוא עצמו ליכא איסור דאורייתא וכמו שאבאר. ועוד דכאן לא שייך מסייע דדוקא בהקפה דא' המקיף ואחד הניקף במשמע וכדפירש רש"י באלו הן הלוקין דף כ', ע"ב דשמעינן לקרא הכי 'לא תקיפו', לא תניח להקיף, אי נמי מדאפקיה בלשון רבים משמע דאתרי אזהר רחמנא ניקף ומקיף". יוצא אפוא, לפי השי"ך, שההבדל בין ניקף ובין הני מסייע האחרים הוא שבדין מקיף יש איסור גם בניקף, והתורה הוציאה איסור הקפה בלשון רבים שכוללת מקיף וניקף, ולכן בעינן רק שיהיה בו מעשה קצת משא"כ בשאר מסייע.

קדם לשי"ך ולט"ז בעניין זה הריטב"א ע"ה בחידושו למסכת מכות, שהעלה את השאלה בין הא דעמיץ ופתח ובין הא דניקף וז"ל: "ואיכא דקשיא ליה הא דאמרינן במס' יו"ט לענין מיכחל כותי לישראל ביו"ט וישראל עמיץ ופתח דמסייע אין בו ממש, ולא קשיא שאין כל המסייעין שוין דמסייע דהתם אין בו ממש שדרך העין למעמץ ומפתח קצת, אבל הכא סיוע גדול הוא שמזמין לו עצמו בשיערו וכ"ש לפי ר"מ ז"ל שכתבנו לעיל דבלאו מסייע יש בו לאו ולא בעינא סיוע אלא כדי שיהא בו קצת מעשה ללקות עליו דבמעשה כל דהו סגי להא, כדאמרינן בעלמא עקימת פיו או עקימת קומה הוה מעשה, וכן פ"י הוא ז"ל". ואמנם בעל "ערוך לנר" למסכת מכות השווה את יישובו של השי"ך לתיורצו

השני של הריטבי"א, ואילו יישובו של הטי"ז הוא כעין תירוצו הראשון של הריטבי"א, "אלא דאינו נראה שהוא [הריטבי"א] מחלק בין סיוע דקודם המעשה ובשעת המעשה, אלא בין סיוע גדול כעין דניקף, ובין סיוע דעמיץ ופתח, דדרך העין לעמץ ולפתוח קצת". אם כן נמצאנו למדים על חילוק נוסף בין הא דביצה ובין הא דניקף, וגם "שיטה מקובצת" למסכת מכות מבאר דברי הריטבי"א באופן זה. בהמשך מוותר בעל "ערוך לנר" בצ"ע הך דפתיחת פה והושטת יד ליטול צפורניים, אי דמי לניקף דאין דמיון כ"כ דזה ודאי מסייע ממש, שאינו עושה בשום פעם להזמין השערות כזה אם לא לצורך גילוח, או אם דומה לעמיץ ופתח דגם לזה אינו דומה ממש, דוודאי יותר רגילות לעמוץ ולפתוח עין מלפתוח הפה בכזה.

והנה החכם צבי בתשובה פ"ב מצדד כדעת הטי"ז לאסור לחתוך הצפורניים בשבת ע"י נכרית כדי שתוכל לטבול, וזה לשונו: "הראיה שהביא הטי"ז מהניקף אמת הוא שאין דנין שבת מניקף דבשבת אפילו שניים שעשו מלאכה גמורה פטורין דקיי"ל בפי המצניע דף צ"ג כרבי יהודה דאמר זה יכול וזה יכול שניהם פטורין משום דכתיב בעשותה וכי ועכשיו נחזור על ההשגות של השי"ך ז"ל. מ"ש [שהטי"ז] טעה בתרתי, חדא דאפילו חתכם בכלי הוא עצמו ליכא כאן איסור דאורייתא לרוב הפוסקים ליתא, דלרוב הפוסקים אסור מדאורייתא כמ"ש הריב"ש בפשטות בתשובה שצ"ד, ד' שייג ע"א, ואין ספק שזו היא דעת כל הפוסקים חוץ מהתוספות, וכן היא שיטת הטור. גם מה שכתב דבלאו הכי יש פוסקים שאפ"י מלאכה גמורה מותר לומר לנכרי במקום מצוה כמבואר בהר"ן עכ"ל. תמהני עליו דאזיל בתר איפכא, והרי כל הפוסקים ראשונים ואחרונים חלוקים על הסברא ההיא ואיך נעשה אנחנו כמותה באיסורי שבת החמורה דאפילו שבותין דידיה אמרינן בפ"ק דסוכה דחמירי מעשין דשאר מצוות. והנה א"צ לנטילת צפורניים כלל מן הדין והקיל באיסור הברור לרוב הפוסקים וביותר לדין בני אשכנז שאנו מחמירין שלא לטבול בשבת".

אחרי זה ראיתי ב"בגדי יו"ט", חידושים למסכת ביצה להרה"ג שלמה קלוגר, טעם אחר לחייב הא דניקף, מדין שלוחו של אדם כמותו. ונביא להלן עיקר דבריו: "והנה לכאורה היה נראה ליישב קושיות הטי"ז רק דמניקף אין ראייה כלל כיון דבאמת קיי"ל שלוחו של אדם כמותו, אי"כ מצד הסברא המצנה לאחד להקיפו היה ראוי להיות מתחייב המשלח אף בלא מעשה כלל מכח שליחות, רק דבאמת קיי"ל דאין שליח לדבר עבירה וכי ובה ליכא ראייה ממעילה וטביחה דאין שלד"ע דהני קראי צריכי להיכי דלא עשה שום מעשה אבל אם עשה קצת מעשה שפיר נחשב שלוחו כמותו והוי כל המעשה שלו ואף גם אם הוי הטעם דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, כבר בארתי במקום אחר הכוונה בזה, דהיינו דבשליחות בעינן ג"כ דבור כמו קנין בשאר ענינים שיהיה סומך דעתו בשעת מינוי השליחות שיהיה זה שלוחו ואז נעשה כמותו, אבל היכי דבשעת מינוי השליחות לא סמך דעתו כגון שהוא דבר עבירה ואף אם הוי שוגג חשש פן יחקור השליח אחר הדבר ויוודע לו, לכך לא סמך דעתו ולא נעשה שלוחו וכי וזה כשאינו עושה מעשה כלל, אבל היכי שעושה מעשה ומסייע קצת אי"כ סיוע שלו הוי כנתינת רשות שמסכים לזה שיעשה השליח מה שעושה ובשעת מעשה שעושה ודאי סמכא דעתיה, לכך הוי שלוחו כמותו ושוב נחשב מעשה השליח כמשלח ממש ולכך חייב עבור כל המעשה לא על הסיוע, אבל הכא גבי אמימר דמיירי ע"י נכרי כיון דאין שליחות לנכרי אי"כ בלא"ה לא נחשב שלוחו כמותו.

ניתן לסכם את הטעמים השונים שהובאו כדי להסביר את ההבדל בין מסייע דניקף למסייע דעמיץ ופתח:

- א. בניקף יש סיוע גדול, בעמיץ ופתח הסיוע קטן [הריטב"א].
- ב. בניקף יש סיוע קודם המעשה, בעמיץ ופתח לאחר המעשה [הטי"ז].
- ג. בניקף יש לאו וסיוע כל שהוא מצד הניקף מחייבו, משא"כ בעמיץ ופתח [ריטב"א וש"ך].

ד. בניקף שלוחו של אדם כמותו, משום שיש בו מעשה מצד המשלח [בגדי יו"ט]. נניח מעט לאשלי רברבי אלה ולטעמיהם בהבדל בין דין מסייע דניקף ומסייע אחרים, ונחזור לסוגייתנו דשבת כדי לבחון מהות הפטור של שניים שעשאוה וכן גדרי מסייע בדיני שבת. בבירור זה ניתלה באילן הגדול רש"י.

דיוקים בפירושי רש"י לסוגייתנו

בזה יכול וזה יכול שהביאה הגמרא מבאר רש"י בד"ה: "ור' יהודה פוטר": "דלאו אורחיה בהכ"י, ובד"ה: "זה אינו יכול וזה אינו יכול" מבאר: "דאורחיהו להוציא בשניים, בהא סבירא ליה לרבי יהודה כרבי מאיר דחייב ורבי שמעון פוטר דילף מקרא". יוצא אפוא, שאחד הדברים הקובעים לחייב או לפטור הוא האם אורחיהו בהכי אם לאו. וגם ר"ש בזה אינו יכול וזה אינו יכול מסכים דאורחיהו בהכי, אלא שיש פסוק למעט.

בגמרא עצמה, שם צ"ג, ע"א מובא פסוק למיעוט זה יכול וזה יכול, ומביא רש"י בד"ה: "וחד": "יתורי למיעוטי אף על פי דעבדי כי הדדי, דהאי עביד כולה והאי עביד כולה, ומיהו זה יכול וזה יכול הוא דממעטי דלאו אורחיה למעבדה בתרי". עיון בדברי רש"י מעלה, שיש בדבריו שקלא וטריא. לכאורה אומר רש"י, שבזה יכול וזה יכול היה חושב לחייב את שניהם, אף על פי דעבדי כי הדדי דהאי עביד כולה והאי עביד כולה, אי"כ זהו צד לחייב, בכ"ז ממעט הפסוק, אבל רק את המציאות של זה יכול וזה יכול הוא דממעט דלאו אורחיה למיעבד בתרי. מכאן מובן שכשאחד יכול לעשות הכול, הוא נכנס לגדר חייב, אלא שיש כאן שני דברים: א. מיעוט של פסוק, ב. דלאו אורחיהו בהכי. עתה נבדוק באמר מר זה יכול וזה אינו יכול דברי הכל חייב, הי מינייהו מיחייב? אמר רב חסדא זה שיכול, דאי זה שאינו יכול מאי קא עביד ע"כ. רב חסדא יודע שהיכול עשה את המלאכה יחד עם האינו יכול, ובכ"ז מסביר מאי קא עביד. רב המנונא הוא שמעלה את השאלה של מסייע, ותשובת רב חסדא מסייע אין בו ממש. לדידו של רב חסדא, השני, אף שעשה מעשה, ולא חשוב כמה מעשה הוא עשה, וכמה הוא תרם לביצוע הפעולה, הוא כאילו אינו. וזהו מה שמשמע גם מביאורו של רש"י בד"ה: "אין בו ממש": "מי שאינו אלא מסייע בדבר ואם בא לעשותו לבדו אינו יכול, אין בו ממש ולא חשיב מידי ולא מיפטר אידך". יש לדייק בלשון רש"י: חדא, אריכות הלשון בפירושו; ותרת, הסיפא בפירושו "ולא מיפטר אידך". שאלת הסיוע אינה חשובה כלל. לא במה שהוא מסייע אני בודק, אלא במה שאין יכול לעשותו לבדו, ולכן האינו יכול הופך לדבר שאינו חשוב כלל. בזה נראה ליישב שאלה אחרת והיא: מדוע היכול חייב, והרי אין רגילות בזה שכאשר יש אחד שיכול לעשות הכול שהשני יסייע לו? וכמו שהבאנו טעם ביכול ויכול, אלא שיש ביכול ואינו יכול עוד ענין, והוא שמכוון שהאינו יכול אינו מסוגל לעשותו לבדו חשוב

כמי שאינו, ולכן יש רק אחד שיכול וחייב. ואם תעלה השאלה, מדוע באינו יכול ואינו יכול שניהם חייבים, ואין רואים כ"א כמסייע ופטור. התשובה מצויה בדבר אחר והוא: שבא"י וא"י זו רגילות, והרגילות הופכת את הפעולות של שניהם חשובות ושניהם חייבים, ולדעת ר"ש, אף שיש רגילות, יש מאידך פסוק למיעוט ולפטור.

נימוקו וטעמו של הרמב"ם בדין מסייע דשבת דומה לזה של רש"י. וזה לשון הרמב"ם בהלכות שבת פ"א, ה"ט"ז: "ואם אין אחד מהן יכול לעשותה לבדו עד שיצטרפו, כגון שניים שאחזו קורה והוציאוה לרה"ר, הואיל ואין כח באחד מהן לעשותה לבדו ועשו אותה בשותפות מתחילה ועד סוף, שניהן חייבין ושיעור אחד לשניהן. היה כח באחד להוציא קורה זו לבדו והשני אינו יכול להוציאה לבדו ונשתתפו שניהם והוציאוה, זה הראשון שיכול חייב, והשני מסייע הוא ומסייע אינו חייב כלום וכן כל כיוצא בזה". אי"כ גם הרמב"ם בודק את המסייע אם הוא מסוגל לעשות את המלאכה לבד או לאו, ולא בכמה הוא מסייע לחברו, ולא אם הסיוע בא לפני או אחרי.

יתירה מזו. בהמשך מביאה הגמרא סוגיא דזב: "היה רוכב ע"ג המטה וארבע טליות תחת רגלי המטה טמאות מפני שאינה יכולה לעמוד על שלש ור' שמעון מטהר". מפרש רש"י את טעמו של ר' שמעון בד"ה: "ור' שמעון מטהר": "ר' שמעון לטעמיה דאמר זה אינו יכול וזה אינו יכול, אינו אלא כמסייע ופטור". לעיל דיני שבת תלה רש"י טעמא דר"ש דיליף מקרא בלבד, וכן טעמא דר' יהודה בכך דאורחיהו להוציא בשניים, ואילו כאן נותן בזה א"י יכול וזה א"י טעם דמסייע.

עיון ברש"י אחר מראה אותו דבר. בד"ה: "מפני שיכולה לעמוד על ג"י בעניין הזב מביא: "הלכך כל אחד ואחד הו"ל רביעי ואינו אלא מסייע, וסתמא כר' יהודה דזה יכול וזה יכול קרי מסייע", ואילו למעלה בדף צ"ב, ע"ב בד"ה: "ורבי יהודה פוטר", לגבי זה יכול וזה יכול מביא רש"י טעם אחר: "דלאו אורחיהו בהכ"י".

סייעתא וחיזוק לדיוק הזה בדברי רש"י מצאנו במהרש"א ע"ה לשני מקומות. האחד הוא על התוס' ד"ה: "אמר מר זה יכול וזה אינו יכול", שם מביא התוס' דעת ר"י, דהאי אינו יכול היינו אפילו בעל כוח הרבה. מביא המהרש"א טעם מדוע לא הביא התוס' דיוק זה דר"י למעלה באינו יכול ואינו יכול, לדעת ר"ש שפטר, ומסביר, דלעיל גבי זה א"י וזה א"י לא פוטר ר"ש מטעם דמסייע הוי, אלא משום דגלי קרא לפטור, אע"ג דכל אחד ואחד כולי מעשה עביד וכי [עיי"ש השגת "קרני ראם"].

המקום השני הוא בד"ה ברש"י שהזכרנו לעיל: "מפני שיכולה לעמוד על ג"י, אומר רש"י, "הלכך כל אחד ואחד הו"ל רביעי ואינו אלא מסייע וסתמא כר' יהודה דזה יכול וזה יכול קרי מסייע". ומקשה המהרש"א על רש"י, וזה לשונו: "לכאורה פירושו תמוה, כיון דמדמה הך דתחת רגלי הבהמה טהורות לזה יכול ולזה יכול וסתמא כר"י ומייתי מינה לזה יכול וזה אינו יכול אי"כ מדר' יהודה גופיה דסבר גבי שבת בזה יכול וזה יכול לפטור ה"ל לאתויי אזה יכול וזה אינו יכול דגבי שבת". כלומר: קשה למהרש"א מדוע מביאה הגמרא ראיה רחוקה מעניין זב, אם אפשר היה להביא ראיה קרובה משבת, ובאמת, וכפי שהמהרש"א בעצמו חש, התוס' נזהרו מזה, ומדמין הך דתחת רגלי בהמה טהורות לזה יכול וזה אינו יכול דהשתא מייתו ליה שפיר אזה יכול וזה אינו יכול, עיי"ש. והמהרש"א אכן מיישב שיטת רש"י, וזה לשונו: "לפי מה שנדקדק דכתב טעמא לפטור זה יכול וזה יכול לרבי יהודה משום דלאו אורחיה למיעבד בתרי משא"כ זה אינו יכול וזה אינו יכול דאורחיהו למיעבד בתרי, ול"ל האי טעמא, הא איכא טעמא אחרינא דהיינו

בזה יכול, יכול אינו אלא מסייע בעלמא, משא"כ זה אינו יכול וזה אינו יכול דכל אחד כולה מעשה עביד כפירש"י הכא, אלא ודאי דאי ליכא טעמא דזה יכול וזה יכול אלא משום דמסייע, א"כ תפשוט מדברי יהודה גופיה דפוטר זה יכול וזה יכול אזה יכול וזה אינו יכול, אלא דאיכא למיפשט משום דאיכא למימר בזה יכול וזה יכול טעמא אחרינא דהיינו דלאו אורחיהו למיעבד בתרי משא"כ זה יכול וזה אינו יכול, ולכך הוצרך לאתויי דתחת רגלי בהמה טהורות דזה יכול וזה יכול הוא, ולית בה טעמא אלא משום דמסייע, וה"ה לזה יכול וזה אינו יכול. וכיון דבזה יכול וזה יכול הכא ליכא טעמא אלא משום דמסייע אית לן למימר דזה יכול וזה יכול דגבי שבת לפטור לרבי יהודה נמי טעמיה משום דמסייע הוא וסתמא דהכא כר"י ודוק".

אמנם ע"פ המהרש"א נתייבשה מעט שאלתנו דלעיל, מדוע רש"י אינו מביא גבי זה יכול וזה יכול דשבת טעם דמסייע, כי רק לאחר שהדבר נתברר דרך המקרה של זב שהטעם הוא משום דמסייע, אז הוכחה מילתא למפרע שגם בזה יכול וזה יכול הטעם הוא דמסייע. מאידך מתברר מדברי המהרש"א שהטעם של אורחיהו בהכי בזה יכול וזה יכול דשבת הוא טעם עיקרי ועדיף, שאל"כ מדוע לא נאמר בזה יכול וזה יכול פטור משום הטעם דמסייע אין בו ממש, שהוא טעם ידוע בגמרא.

מסייע אין בו ממש בעבודת מקדש

הגמרא מביאה דברי ר"א: "רגלו אחת על הכלי ורגלו אחת על הרצפה, רגלו אחת על האבן ורגלו אחת על הרצפה, רואין כל שאילו ינטל הכלי ותנטל האבן יכול לעמוד על רגלו אחת ויעבוד עבודתו כשירה, ואם לאו, עבודתו פסולה". ואמאי הא קא מסייע בהדי הדדי לאו משום דאמרינן מסייע אין בו ממש. וסוגיא היא בזבחים כ"ד, ע"א, ע"י"ש. ושואל על דברי גמרתנו בעל "אישי ישראל", הרב איסר ישראל ז"ל: "מה ראייה מהתם דהא חזינן דעבודה ושבת הם מהיפוך להיפוך. דבשבת חמור טפי בזה וזה אינו יכול מזה וזה יכול, ובעבודה הוא להיפוך, דבאינו יכול לעמוד על רגלו אחת דהוא ז"ל אינו יכול פסול דלא נקרא עשה כולה, וביכול לעמוד על רגלו אחת דהוא זה וזה יכול כשר דנקרא עשה כולה", וע"כ אומר בעל "אישי ישראל", צריך לחלק "דבשבת תליא מילתא באורחיה, א"כ אין ראייה מזה למסייע".

מסקנתנו מכל הדברים שהבאנו עד עתה היא, שבשבת יש כללים אחרים לפטור. יש פסוק "בעשותה אחת...", את כולה ולא את מקצתה. התנאי בחיוב במלאכת שבת הוא עשיית כל המלאכה. כל שיתוף בעשיית מלאכה פוטר. הדבר מבאר גם את דברי רש"י במשנה צ"ב, ע"ב, ד"ה: "הוציאוהו שניים פטורים", שאומר: "כדילפינן בעשותה יחיד ולא שניים". במציאות שנתבהרה בהמשך הגמרא אין זה דבר מוחלט, כי זה תלוי אם שניהם יכולים או שכל אחד אינו יכול וכיו"ב. רש"י אינו רומז בדיבור זה על מה שיבואר להלן בגמרא. הסיבה פשוטה: בשבת יש כלל יסודי, 'בעשותה' יחיד, ולא שניים, זהו היסוד. דבר שנעשה ע"י שניים יש בו בעיה לחייב בשבת. זה יכול וזה יכול נכנס לגדר של 'בעשותה' יחיד ולא שניים, כיוון דלאו אורחיהו, וזהו הפירוש של בעשותה יחיד ולא שניים. אמנם יש טעם אחר בז"י וז"י והוא דמסייע אין בו ממש, אבל אין זקוקים לזה. יש כלל יותר יסודי ויותר חשוב בדיני שבת שפוטר בכגון דא, הכלל של בעשותה ומיעוט. לעומת זאת, בא"י וא"י כל אחד הוי מסייע כמו בזה יכול וזה יכול שהאינו יכול הוא

מסייע ופטור, אך מכיוון שאורחיה בכך, הרי זה נכנס לגדר של מלאכה בשבת, שכל אחד כאילו עשה את כולה וחייבים [ואין לרי' יהודה פסוק דממעט זה, דלא כר"ש שיש לו פסוק למיעוט], ולכן אין בכוח הכלל של מסייע אין בו ממש לפטור בכגון דא דאורחיהו בהכי. לעומת זה בזה יכול וזה אינו יכול אין לי כלל שניים שעשאוה, אלא אחד, והוא היכול, ואילו השני כיוון שאינו יכול לעשותה לבדו אינו כלום. ולזה אני מצרף את הכלל שמסייע אין בו ממש כדי להגיע למסקנא שאין בפעולתו כדי לחייבו. עכשיו מובן גם דיוקו של רש"י בסוף ד"ה: "אין בו ממש": "ולא חשיב מידי ולא מיפטר אידך". כוונת רש"י במלים "ולא מיפטר אידך" היא שלא עלה בדעתנו לחייב את האינינו יכול, אלא האם האינינו יכול להגיע לדרגה של יכול, ואז יחול על זה הכלל של 'בעשותה' אחד ולא שניים, ויפטר השני, דהיינו היכול, כי זה יהפוך לז"י וז"י.

שניים שעשאוה בצידת צבי

לפני שנרכז את הכללים בדין שניים שעשאוה יש להוסיף את דברי רש"י בסוגיא דצד, דף ק"ו ע"ב. במשנה שם מובא: "צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו ח"יב. נעלו שניים פטורין. לא יכול אחד לנעול ונעלו שניים ח"יבין ור"ש פוטר". ומביא רש"י בד"ה: "לא יכול אחד לנעול": "אורחיה הוא לנעול בשניים והרי לכל אחד מלאכה דבלאו איהו לא מתעבדא". לפי רש"י זה, חסרים פה שני תנאים לפטור. אחד נזכר לעיל: דלאו אורחיה. כאן, מכיוון שכשאחד לבד לא יכול לנעול אורחיה לנעול בשניים שניהם חייבים. אך רש"י הוסיף כאן טעם נוסף: "והרי לכל אחד מלאכה דבלאו איהו לא מתעבדא". לפי"ז רש"י מדבר על שני עניינים: אחד – עניין הגברא, האם אורחיהו של בני אדם למיעבד בשניים. השני – האם המלאכה, החפצא, מיתעבדא או לא מיתעבדא בשניים. גדר זה של חפצא מיתעבדא מצוי גם במסכת יו"ט כ"ב, ע"א, ברש"י ד"ה: "מסייע אין בו ממש", מי שאינו עושה מלאכה ממש אלא מסייע מעט כי האי, ובלאו איהו מתעבדא, אין בו ממש וכו'. נמצאנו למדים שלושה גדרים חשובים בפטור שניים שעשאוה: א. אם כל אחד יכול בעצמו לעשות את המלאכה, ב. אורחיהו למיעבד הכי, ג. בלאו איהו המלאכה מיתעבדא.

החידוש בשניים שעשאוה במלאכת צד

התווי"ט למשניות מביא את השאלה מדוע חזר בסוגיא דצד על אותו עניין שהביאו בסוגיא של שניים שעשאוה הנזכרת בדף צ"ב, ע"ב – צ"ג ע"א, ומיישב: "ומשום מתניתין דבתרא [ישב האחד על הפתח ולא מלאהו וכו'] תני לה הכא זימנא אחריתי". והנה "שפת אמת" לסוגיא מיישב שאלה זו באופן אחר: "וני"ל דקמ"ל דאפילו היכא דעיקר הצידה לצוד הצבי בידיו יכול גם כל אחד לצודו, אלא דעכשיו כשצדין אותו להבית ע"י נעילת הדלתות שהן כבידין ואין אחד מהם יכול לנעול, מ"מ נקרא זה א"י וזה א"י, ואע"ג דלצוד גופו של צבי יכול כ"א לבדו, מ"מ עכשיו דהצידה הוא באופן שזה א"י וזה א"י חייבי". א"כ יש חידוש במלאכת צידה בדין שניים שעשאוה, וממילא גם בדין מסייע. אף אם באופן אחר אותה מלאכה יכלה להיעשות ע"י אחד בלבד, מכיוון שבאופן שהיא נעשית עתה היא יכולה להיעשות רק בשניים נקרא אורחיה לעשות בשניים וחייבים [ראה

גם תוסי דף צ"ג, ע"א, ד"ה: "אמר מר זה יכול וזה אינו יכולי". נוכל להוסיף עוד חידוש בדין צד ע"י נעילת דלת: הגם שהשניים אינם עושים שום מעשה בגוף הצבי והצידה נעשית ממילא ע"י נעילת הדלת, נקראת המלאכה צידה מושלמת, שחלים עליה כל הכללים והגדרים של שניים שעשאוה, ושייך בה כל הדינים של יכול ויכול, אינו יכול ואינו יכול, והמסייע פטור [כמו שמביא "כף החיים", שו"ע או"ח סימן שטי"ז, ס"ה אות ל"ו, בשם הרמב"ם ועוד פוסקים].

אי אפשר שלא לראות את ההבדל בין מלאכה שנעשית בגוף הדבר ובין מלאכה הנעשית ממילא ע"י שעושה בדבר אחר והיא מעין גרמא. בירושלמי מובא בעניין צד פרק י"ג הי"ז: "ר' יוסי בי ר' בון בשם רב חונא. היה צבי רץ כדרכו ונתכוון לנעול בעדו ונעל בעדו ובעד הצבי מותר". ומבאר הרמב"ן: "נתכוון לנעול בעדו בעד עצמו וע"י כך נעל גם בעד הצבי שהרי ראהו רץ כדרכו אפ"ה פטור". הרשב"א מבאר באופן אחר, וזה לשונו בחידושו למסכת שבת סוף פרק האורג: "ולפי זה הא דאמרין נתכוון לנעול בעדו לא בעדו בלבד קאמר אלא אם נתכוון לנעול אף בעדו קאמר ולומר שאילו צריך לנעול בעדו מותר אע"פ שמתכוון שהיא הצבי ניצוד בתוכו". יוצא שהרשב"א מתיר לכתחילה לנעול דלת לשומרו אף שיודע שע"י זה הוא צד את הצבי (ראה "קרבן העדה" וכן השגת הר"ן הרואה בזה פסיק רישיה, עיי"ש). ושו"ת "אבני נזר" (חלק או"ח, סימן קצד) הסביר דברי הרשב"א הנ"ל, שמכיוון שבסגירת הדלת בלבד אינו עושה מעשה בגוף הצבי, והוא גם לא הכניס את הצבי, וכוונתו גם לשמור את הדירה, הרי בכגון דא מותר (ראה גם שו"ת "חלקת יואב" ח"א או"ח, סימן י"א; וכן שו"ת "רב פעלים" להגאון הרב יוסף חיים, ח"א או"ח, סימן כ"ג; וכן מו"ר הגאון רבינו עובדיה יוסף שליט"א ב"ביע אומר" ח"ד, סימן ל"ה, ו"יחזק דעת" ח"ה, סימן כ"ט). ללמדנו שכשהמלאכה אינה נעשית בגוף האיסור, אלא כמעין גרמא ויש סניפים אחרים להתיר – מתירים.

דין מסייע בעמיץ ופתח ומסייעים בשבת ויו"ט

השתא דאתינא להכי אפשר לבוא לדין עמיץ ופתח במסכת יו"ט כ"ב, ע"א: הנכרי עושה את המלאכה של כוחל והישראלי רק מסייע. והשאלות הצריכות להישאל כאן הן שאלות הקשורות לדיני שבת בעניין שניים שעשאוה. הישראלי, במצב שהוא נמצא כעת, אינו יכול לעשות את המלאכה לבד. אולי במצב אחר וביום אחר יכול לכחול לעצמו לבד, אך במצב הקיים עתה הוא אי"י, ולכן יש כאן מצב של יכול ואי"י. יתירה מזו, בעניין האחר שבדקים אותו בשבת, האם המלאכה יכולה להיעשות לבד, כבר האיר עינינו רש"י ז"ל בד"ה: "מסייע אין בו ממש" במסכת יו"ט שם: "ובלאו איהו מתעבדא", כלומר: העמיץ ופתח לא העלה ולא הוריד.

יותר מכך, הישראלי אינו עוסק כלל במלאכה של כוחל, אלא עושה בגופו ובהיתר, כך שהנכרי יכול לעשות מלאכה האסורה לישראל, וע"כ מסייע כזה, שכרגע אינו יכול לעשות לבדו, ושבלאו איהו מתעבדא מלאכה, ושגם אין לו עיסוק בגוף המלאכה, מסייע כזה אין בו ממש ולא נחשב מידי. לא שאלה של מסייע פחות או מסייע יותר קובעים כאן, גם לא סיוע קודם הפעולה או אחריה. יוצא לנו בדין עמיץ ופתח אף קולא יתרה במעשה המסייע מזו המצויה בסוגיא שלנו בשבת בדין שניים שהוציאוה. סמך לדברנו אנו מוצאים גם בדברי הרמב"ם בדין מסייע דכוחל. בפ"ב מהלכות שבת הי"י הוא פוסק:

"חולה שאין בו סכנה עושין לו כל צרכיו ע"י נכרי, כיצד אומרין לנכרי לעשות לו והוא עושה, לבשל לו ולאפות ולהביא רפואה מרשות לרשות וכיוצא באלו. וכן כוחל עיניו מן הנכרי בשבת אע"פ שאין בו סכנה". ומביא ה"ה: "פרק שני דביצה [דף כ"ב] מימרא דאמימר ומעשה שם". יוצא שהרמב"ם מדבר בהלכה זו בסוגיא דידן בביצה ובמעשה דמסייע. והנה מעיון בדברי הרמב"ם הנ"ל עולה, שאין הוא מפריד בין היכא שהישראלילי אומר לגוי לעשות מלאכה בלי שהוא עצמו יסייע כלל ובין היכא שהישראלילי מסייע. הרמב"ם גם אינו מזכיר דין דמסייע בהלכה זו, ומזה מובן שמסייע דעמיץ ופתח, לדעת הרמב"ם, אין בו ממש, והוא כאילו אינו.

היותר קרוב לענייננו בדין זה הוא דין מניח עלוקה ע"ג מכתו בשבת. בספר "חיי אדם" בהלכות שבת כלל ל"א, סעיף ו', מובא: "המדבק שרץ עלוקה שקורין 'איגלין' או 'פיאווקיש' להוציא דם, וכן המניח 'צוק-זאלב' [משחה] על המכה להוציא ליחה ודם, ספק אם חייב, ועל כל פנים אסור" וכו'. ובי"נשמט אדם" שם אות ד' הוא מסיק, שמהרמב"ם בהלכות שבת, פכ"א סכ"ה, אין שום ראייה לחייב להניח דבר המושך דם. ובאמת הרמב"ם שם כותב: "מי שלקה באצבעו לא יכרוך עליו גמי כדי לרפאותו ולא ידחקנו בידו כדי להוציא ממנו דם". אי"כ רק בדוחק בידו ממש אסור. מה שיוצא לו ל"חיי אדם" לאסור הוא מדברי הסמ"ג ורש"י, ע"י"ש. אך לדעתנו גם מדברי רש"י אין ראייה ברורה לאסור. דברי רש"י מובאים בשני מקומות: האחד, במשנה בעירובין ק"ג, ע"ב, ושם איתא: "כהן שלקה באצבעו כורך עליה גמי במקדש אבל לא במדינה ואם להוציא דם כאן וכאן אסור". רש"י שם, ד"ה: "ואם להוציא דם", מפרש: "שמהדקה בגמי כדי שתוציא דמה". מדברי רש"י עולה, שרק בכגון דא, שעושה פעולה בידיים ממש להוציא דם, אז הוי אב מלאכה וחייב. המקום השני הוא בזבחים, ושם דף י"ט, ע"א, ד"ה: "ואם להוציא דם", רש"י מפרש: "שמתכוון לכך". לכאורה נראה, שבזבחים סבירא ליה לרש"י שגם בלי שדוחק את הגמי ומהדקו חייב, ולא כך הוא. ראשית, יש במסורת הש"ס בזבחים גירסא אחרת בדברי רש"י המתאימה לזו שבעירובין: "שמהדקה בגמי כדי שתוציא דמה". שנית, וכפי ש"נשמט אדם" עצמו מודה, שכוונת רש"י במלים "שמתכוון לכך" היא שעושה מעשה בכוונה להוציא דם ע"י הידוק.

באמת גם הרמב"ם, בהלכות כלי המקדש פ"י הי"ט, מביא: "כהן שלקה באצבעו מותר לכרוך עליה גמי בשבת וכו' ואם נתכוון להוציא דם אסור". ו"כסף משנה" אומר על זה: "משנה פרק י' דעירובין וכו' ומ"ש ואם נתכוון להוציא דם אסור, שם במשנה, אם להוציא דם כאן וכאן אסור ופירש"י אם להוציא דם שמהדקה בגמי כדי להוציא דם וכו' אסור שאין זה צורך עבודה ועוד דה"ל חובלי". אם כן, כשהרמב"ם כותב "ואם מתכוון", כוונתו בכך היא שמהדקה בגמי וכו'. וכך הבין הכ"מ גם את כוונת רש"י במלים "ואם מתכוון". זו יכולה לדעתנו להיות תשובה גם לדברי המג"א בשו"ע או"ח שכ"ח אות נ"ג, שמוכיח מדברי רש"י "ואם נתכוון", שאף אם אין מהדקו יהא חייב.

מתוך עיון בדברי רש"י לא מצאנו מקום למסקנתו של "חיי אדם" שכותב: "ורש"י וסמ"ג מפרשים דהאי אם להוציא דם ר"ל דהגמי הוא דבר המושך דם ואפ"ה משמע מרש"י דחייב". לדעתנו, נכון הוא שהגמי עוזר להוצאת הדם, אך בשני המקומות שהזכרנו מדגיש שרק בנדון דא שהוא מהדק על הגמי ובאופן זה יוצא הדם. ע"כ נראה, שלפי הרמב"ם ודאי שאין איסור בזה שמשים עלוקה על מכתו, וגם מרש"י לא נראה שחייב. ואמנם הרה"ג אלעזר שטראסון, בשו"ת "עמודי אש", מרחיב בכך ומסיק

שבנידון זה של עלוקה יש דין של יכול ואינו יכול, והאדם הוא רק מסייע לעלוקה, ומסייע אין בו ממש, עי"ש.

ובשובנו לדון בדין החושש בשינו וגוזזת צפורניה, שנידונו לעיל, נראה לנו, לאור כל הגדרים שגדרנו בדין שניים שעשאוהו ובדין מסייע, שגם באלה יש דין של בעשותה את כולה ולא את מקצתה. בשני המקרים הישראלי או הישראלית נמצאים במצב של אינם יכולים לעשות את המלאכה לבד, והנכרי או הנכרית יכולים, ואם הישראלי או הישראלית לא יתנגדו, הרי המלאכה יכולה להיעשות ע"י הנכרי לבד. אי"כ יש גם הגדר האחר שגדר רש"י, דבלאו איהו מתעבדא המלאכה. גם מבחינת הגברא וגם מבחינת המלאכה הנכרי או הנכרית הם היכול במקרה זה, והישראלי או הישראלית אינם יכולים כלל ועיקר, ולכן יש פה דין של מסייע בדיני שבת, שמפני שאינו יכול לעשות לבד במצב שהוא עומד כרגע, הוא כאילו אינו ופטור. יתירה מזו, כאן מתווספת קולא נוספת שמצאנו בדין עמ"ק ופתח, והיא שהישראלי או הישראלית אינם עושים כלל בגוף המלאכה, אלא מאפשרים במעשה שמותר בשבת שהמלאכה האסורה תיעשה בגופם ע"י אחר.

אלא שבדין גוזזת צפורניה או נכנסים לשאלה אחרת של אמירה לגוי בכגון דא, וכאן הטי"ו ושעמיה אוסרים מטעם שאפשר ע"י ניקור, ואין לבטל שבות דאמירה לגוי היכא דאפשר אחרת. ולעומתו הש"ך ודעמיה שמתירים לומר לנכרי משום שלדעתם יש כאן שבות דשבות [אמירה לגוי בנטילת צפורניים שהיא מלאכה שאצ"ג] במקום מצוה, ועוד שאפשר לחתכם ביד או בשינוי ע"י עכו"ם. וראה בעניין זה בהרחבה בשו"ת "יביע אומר" ח"ב, חיו"ד סימן י"ג, אותיות ג-ד. אך כ"ז קשור בדין אמירה לגוי ובדיני קציצת צפורניים אצל נידה, ולא מן הטעם השני שמביא הטי"ז של מסייע, כי מדין מסייע אין בזה איסור ולא מיד. מזה גם יוצא לנו, שמה שמביא הרב הגאון הרב יוסף חיים ב"בן איש חי"י, ש"ב סוף, פרשת כי תשא, שמתיר לגוזז ע"י גוי כש"ך, אלא שמוסיף שלא תושיט האשה את ידה, הוא לקוצ"ד לחומרא, שלא תיראה כמסייעת למלאכת שבת, ולא מעיקר דין מסייע, אין כאן חשש, אלא שהיכא דאפשר להימנע מלסייע ודאי טוב הוא. והי' יאיר עינינו בתורתו.

